

УДК 378.015.31:34

<https://doi.org/10.31652/2415-7872-2025-83-58-63>

СВІТЛАНА ГУБІНА

<https://orcid.org/0000-0001-5743-350X>

sveta_tsuprik@ukr.net

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м.Вінниця

ВАЛЕНТИНА ФРИЦЮК

<https://orcid.org/0000-0001-6133-2656>

valentina.frytsiuk@gmail.com

доктор педагогічних наук, професор
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького, 32, м.Вінниця

ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті представлено загальнонауковий аспект поняття «правова культура», потрактовано сутність поняття «правова культура майбутніх учителів». Виокремлено структурні компоненти правової культури: когнітивний, операційно-діяльнісний, ціннісно-мотиваційний та рефлексивний. Досліджено педагогічні технології формування правової культури майбутніх учителів у процесі їхньої професійної підготовки у закладах вищої освіти, які сприяють підвищенню правової обізнаності, відповідальності та готовності майбутніх педагогів до правомірної поведінки у професійній діяльності.

Ключові слова: правова культура, майбутній учитель, педагогічні технології, професійна підготовка, правова компетентність, інтерактивне навчання.

SVITLANA HUBINA

<https://orcid.org/0000-0001-5743-350X>

sveta_tsuprik@ukr.net

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Vinnytsia State Pedagogical University named after
Mykhailo Kotsyubynskyi,
32 Ostrozkogo St., Vinnytsia

VALENTYNA FRYTSIUK

<https://orcid.org/0000-0001-6133-2656>

valentina.frytsiuk@gmail.com

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Vinnytsia State Pedagogical University named after
Mykhailo Kotsyubynskyi,
32 Ostrozkogo St., Vinnytsia

TECHNOLOGIES FOR FORMING THE LEGAL CULTURE OF FUTURE TEACHERS

The general scientific aspect of the concept of "legal culture" is presented as part of the general culture of an individual, reflecting the level of his legal awareness, legal consciousness, attitude to law, as well as lawful behavior. The essence of the concept of "legal culture of future teachers" is interpreted, which in the pedagogical context is considered as a professionally significant quality that ensures responsible, conscious and lawful implementation of pedagogical activity in the conditions of a legal state and civil society. The article explores pedagogical technologies for the development of legal culture in future teachers during their professional training in institutions of higher education. In the context of modern societal transformation and the growing importance of legal consciousness in democratic states, the issue of cultivating legal culture among student teachers becomes particularly relevant. The aim of the study is to substantiate effective pedagogical strategies that facilitate the development of legal culture in future teachers. The research is based on the principles of personality-oriented, competence-based, and axiological approaches. The key methods used include theoretical analysis, synthesis of pedagogical experience, modeling, expert surveys, and pedagogical experiment. The article outlines the structural components of legal culture, namely cognitive, operational-activity, value-motivational, and reflexive. It identifies and characterizes several pedagogical technologies that have proven effective: interactive learning methods (debates, legal simulations), project-based learning, problem-based learning, information and communication technologies (ICT), and simulation-based training. The proposed technologies contribute to increasing legal awareness, responsibility, and readiness of future teachers for lawful behavior in professional activities. The article concludes that a systematic implementation of modern pedagogical technologies is a necessary condition for forming legal competence in future educators and ensuring their readiness to function as legally conscious citizens and professionals.

Key words: legal culture, future teacher, pedagogical technologies, professional training, legal competence, interactive learning.

У сучасних умовах демократизації суспільства та розбудови правової держави особливого значення набуває формування правової культури громадян. Майбутні вчителі як носії соціальних цінностей та транслятори знань в освітньому процесі відіграють ключову роль у вихованні правосвідомої особистості. В умовах трансформації сучасного суспільства та зростання значущості правосвідомості в демократичній державі особливої актуальності набуває питання розвитку правової культури у студентів педагогічних спеціальностей. Отже, забезпечення високого рівня правової культури у здобувачів вищої педагогічної освіти є важливим завданням сучасної педагогіки та освіти в цілому.

З огляду на загальнонауковий аспект поняття «правова культура», можна стверджувати, що в правознавстві та філософії права правову культуру розглядають як частину загальної культури особистості, що відображає рівень її правової обізнаності, правосвідомості, ставлення до права, а також правомірної поведінки.

За визначенням С. Кравець, правова культура – це «сукупність знань про право, його місце в житті суспільства, внутрішнє переконання у необхідності дотримання законів і реальна поведінка відповідно до них» [8]. Науковець виокремлює когнітивний, ціннісний і поведінковий компоненти правової культури.

У педагогіці поняття «правова культура майбутнього вчителя» розглядають як професійно значущу якість, що забезпечує відповідальне, свідоме й правомірне здійснення педагогічної діяльності в умовах правової держави та громадянського суспільства.

На думку О. Демченко [6], це – «інтегративна характеристика особистості, яка поєднує правову компетентність, морально-етичні переконання та готовність до дій у межах правового поля».

Поняття «правова культура» в педагогічному дискурсі вчені розглядають як інтегральну якість особистості, що охоплює знання правових норм, правосвідомість, навички правомірної поведінки та внутрішню потребу діяти відповідно до законодавства.

Майбутній учитель – не лише суб'єкт права, а й моральний авторитет, приклад для учнів, посередник між правом і суспільством. Це накладає специфічні вимоги до його правової культури:

- має транслювати правові цінності школярам, сприяти їх соціалізації та правовому самоствердженню;
- зобов'язаний діяти в межах правового поля, дотримуючись освітнього законодавства, етичного кодексу педагога;
- повинен формувати безпечне правове середовище для дитини у школі;
- виокремлювати права і можливості дітей з особливими освітніми потребами, інтегруючи положення інклюзивної освіти у власній професійній діяльності [12].

У межах компетентнісного підходу правову культуру розглядають як складову правової компетентності вчителя – здатності ефективно й відповідально діяти у професійних ситуаціях, що потребують правового аналізу, правової оцінки й дотримання норм. Це передбачає знання освітньо-правової бази; уміння застосовувати її на практиці; правосвідомість і морально-етичну зрілість.

Таким чином, правова культура майбутнього вчителя – це інтегративна особистісно-професійна якість, що поєднує правові знання, правосвідомість, навички правомірної поведінки, ціннісне ставлення до права та здатність реалізовувати правові засади у професійній діяльності, вихованні учнів і взаємодії зі шкільним середовищем.

На основі узагальнення наукових джерел (І.Банкс [10], Л.Бондар [1], О.Демченко [6], С.Кравець [8], А.Осер [13]) можна виокремити чотири основні структурні компоненти правової культури майбутніх учителів:

- 1) когнітивний – знання законодавства України, освітнього права, прав дитини, прав людини, міжнародно-правових актів.
- 2) ціннісно-мотиваційний – сформоване переконання у важливості дотримання норм права, повага до законності, прав людини, справедливості.
- 3) операційно-діяльнісний – уміння використовувати правові знання в освітній діяльності (наприклад, у ситуаціях булінгу, дискримінації, порушення прав дитини).
- 4) рефлексивний – здатність оцінювати свою правомірність дій, прогнозувати наслідки, формувати етичні рішення в правових ситуаціях.

Метою статті є обґрунтування ефективних педагогічних технологій, які сприяють формуванню правової культури майбутніх учителів у процесі професійної підготовки в закладах вищої освіти (ЗВО).

Виходячи з положень особистісно зорієнтованого, компетентнісного та аксіологічного підходів, формування правової культури розглядають як системний процес, що вимагає інтеграції знаннєвого, діяльнісного та ціннісного компонентів. Такий аспект значно покращує якість навчання та сприяє досягненню означеної цілі [3].

Українські науковці акцентують увагу на соціально-педагогічному та освітньому аспектах формування правової культури у студентів педагогічних спеціальностей. О. Демченко [6] досліджує структурні компоненти правової культури молоді, наголошуючи на важливості правопросвітницької роботи та рефлексії у процесі професійного становлення. С. Кравець [7] аналізує взаємозв'язок між правосвідомістю та моральними установками студентської молоді, пропонуючи інтеграцію правових знань у виховний простір ЗВО. Н. Пархоменко [8] та інші розглядають інтерактивні та імітаційні методи як ефективний інструмент формування правової компетентності майбутнього вчителя. Л. Бондар [1] вивчає можливості освітніх технологій у формуванні ціннісного ставлення до права та законності.

Формування правової культури розглядають вітчизняні дослідники як міждисциплінарний процес. Вони акцентують увагу на інтеграції правової освіти в педагогічні дисципліни. Разом з тим, велику увагу приділяють виховному потенціалу освітнього середовища.

О. Радкевич [9] у методичних рекомендаціях «Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти» розглядає питання сутності та структури правової

культури педагогічних працівників закладів професійної освіти, розкриває педагогічні умови і модель розвитку правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти.

У світовій педагогіці дослідження правової культури зосереджуються на формуванні громадянських компетентностей, правової свідомості та культури демократичної участі майбутніх учителів. Так, М. Print (Австралія) [14] розглядає громадянсько-правову освіту як основу для демократичного суспільства, підкреслюючи значення критичного мислення й участі у громадських дебатах. А. Osler і Н. Starkey (Велика Британія) [13] аналізують правову освіту у контексті прав людини, наголошуючи на ролі вчителя як фасилітатора демократичної культури. J. Banks (США) [10] розробляє модель «мультикультурної громадянської освіти», у якій правова культура інтегрується через практики соціальної справедливості та рівності. В. Torney-Purta (США) [15] у рамках проєкту ICCS (International Civic and Citizenship Education Study) доводить, що вчителі з розвинутою правовою компетентністю мають більший вплив на правосвідомість учнів. Т. Kiš, М. Potočnik (Словенія) [11] вивчають роль вищої педагогічної освіти в популяризації європейських стандартів прав людини серед майбутніх учителів.

Закордонні вчені акцентують на правах людини, гендерній рівності, недискримінації. Учитель, на їхнє переконання, виступає носієм правових і громадянських цінностей. Для формування правової культури майбутніх учителів рекомендують використовувати навчання через дії: соціальні проєкти, дебати, симуляції.

Порівняння поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників на проблему формування правової культури майбутніх учителів відображено в таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняння поглядів вітчизняних і зарубіжних дослідників на проблему формування правової культури майбутніх учителів

Критерій	Українські дослідження	Зарубіжні дослідження
Підхід	Нормативно-виховний	Практично-ціннісний
Акцент	Правова грамотність і правомірна поведінка	Права людини, громадянські цінності
Методи	Інтерактивне, проєктне, виховне середовище	Симуляції, дебати, залучення до громадських ініціатив
Педагогічна роль учителя	Транслятор знань	Посередник демократичної культури
Проблеми	Недостатня інтеграція в професійну підготовку	Пошук балансу між універсальними цінностями та національною ідентичністю

Крім того, формування навичок дотримання принципів академічної доброчесності здобувачами вищої освіти сприяє розвитку правової культури майбутніх учителів в ЗВО [4; 5].

Для формування правової культури в майбутніх учителів під час навчання в ЗВО можна використовувати різноманітні технології, інтерактивні методи навчання (Л. Бонадр) [1].

1. *Інтерактивні технології навчання.* Застосування інтерактивних методів (дискусій, дебатів, ділових ігор, моделювання судових засідань) активізує когнітивну сферу студентів, формує вміння аргументувати правову позицію, розвиває критичне мислення.

2. *Проєктні технології.* Метод проєктів передбачає самостійну дослідницьку діяльність студентів у правовій сфері: аналіз законодавчих актів, підготовку інформаційних буклетів, проведення правопросвітницьких заходів у школах. Така діяльність сприяє формуванню практичних навичок і правової відповідальності.

3. *Технології проблемного навчання.* Проблемне навчання актуалізує пізнавальну активність студентів шляхом розв'язання юридичних дилем, ситуацій морального вибору, аналізу правових кейсів. Цей підхід розвиває уміння самостійно приймати рішення в межах правового поля.

4. *Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).* Використання ІКТ (електронні курси, правові онлайн-платформи, відеолекції, блоги з правознавства) розширює доступ до правової інформації, формує навички критичного аналізу правових джерел.

5. *Симуляційне навчання.* Імітаційні вправи, рольові ігри, моделювання професійних ситуацій (робота класного керівника у випадку порушення прав дитини, конфлікт учителя з батьками) забезпечують трансляцію правових знань у практику педагогічної діяльності.

Системне впровадження педагогічних технологій, зорієнтованих на особистісний розвиток і рефлексивність здобувачів вищої освіти, сприяє підвищенню їхньої правової обізнаності, відповідальності та готовності до правомірної поведінки в професійній діяльності. Особливо ефективним є поєднання інтерактивних методів із симуляційним навчанням.

Наведемо добірку конкретних практичних прикладів застосування педагогічних технологій для формування правової культури майбутніх учителів.

1. Інтерактивні технології навчання.

«Модель судового засідання» на заняттях з педагогіки чи права. Здобувачі вищої освіти розігрують ролі (суддя, обвинувачений, адвокат, свідки) у змодельованій правовій ситуації (наприклад, порушення прав дитини в школі). Очікуваний результат: усвідомлення ролі правових норм у врегулюванні конфліктів, розвиток аргументаційних навичок.

«Дебати на тему свободи та відповідальності вчителя». Здобувачі вищої освіти обґрунтовують протилежні позиції щодо, наприклад, дій педагога в ситуації кібербулінгу. Розвивається правове мислення, уміння знаходити баланс між свободою й законодавчими обмеженнями.

2. Проектні технології.

Студентський проєкт «Право в школі»: підготовка інформаційних буклетів, проведення правових тренінгів для школярів на теми «Права дитини», «Булінг: як діяти» тощо. Форма реалізації: міждисциплінарні команди студентів-учителів (правознавство + педагогіка). Результат: розвиток соціальної активності, навичок правопросвітництва.

Відеопроєкт «Права людини в школі: практичні кейси» – створення коротких відеороликів з правовими ситуаціями та рекомендаціями щодо дій учителя, які використовуються як навчальний ресурс у ЗВО.

3. Проблемне навчання.

Аналіз педагогічної дилеми «Вчитель і релігійні переконання учня». Здобувачам вищої освіти пропонують ситуацію, де батьки вимагають не торкатися теми статевого виховання з релігійних причин. Завдання: знайти правове й етичне рішення, опираючись на норми Конституції України, Конвенції ООН про права дитини, Закон «Про освіту». Мета: формування здатності приймати зважені правомірні рішення.

4. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ).

Онлайн-курс «Освітнє право в діяльності вчителя» (на платформі Moodle або Google Classroom). Теми: права учнів, відповідальність педагога, етика і закон. Охоплює тести, кейс-завдання, відео з реальних судових процесів. Розвиває правову грамотність і цифрову компетентність. Віртуальна правова лабораторія.

Інтерактивна симуляція, де студент оцінює ситуації в школі (конфлікти, скарги батьків, правопорушення) й обирає правові дії. Застосовується як підсумкове оцінювання.

5. Симуляційне навчання.

Ситуаційна гра «Класний керівник і конфліктна ситуація з батьками». Умова: батьки звинувачують учителя в упередженому ставленні до дитини. Здобувач вищої освіти повинен провести правомірну бесіду, скласти протокол зустрічі, діяти в межах повноважень. Мета: тренування правової поведінки в складних ситуаціях.

Порівняльний аналіз наведених прикладів педагогічних технологій формування правової культури майбутніх учителів наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Порівняння педагогічних технологій формування правової культури майбутніх учителів

Технологія	Приклад практики	Очікуваний ефект
Інтерактивне навчання	Судове засідання, дебати	Аргументація, усвідомлення норм
Проектне навчання	«Право в школі», відеокейси	Правопросвітницька діяльність, творчість
Проблемне навчання	Аналіз юридичних дилем	Етично-правове мислення, самостійність
ІКТ	Онлайн-курс, віртуальна лабораторія	Дистанційне опрацювання, критичне мислення
Симуляційне навчання	Рольова гра з батьками	Правомірна поведінка у професійних конфліктах

Висновки. Викладене вище свідчить про те, що формування правової культури майбутніх учителів є глобальним педагогічним завданням, яке має не тільки спільні риси у світовій та українській практиці, але й відмінності в контекстах і ціннісних орієнтирах. Ефективне поєднання національного досвіду з міжнародними практиками може значно підвищити якість правової підготовки вчителя нового покоління.

Системне впровадження сучасних педагогічних технологій є необхідною умовою формування правової компетентності майбутніх учителів і забезпечення їхньої готовності до функціонування як

правосвідомих громадян і фахівців. Формування правової культури майбутніх учителів потребує цілеспрямованого, науково обґрунтованого педагогічного впливу з використанням сучасних освітніх технологій. Інтерактивні, проектні, проблемні, симуляційні методи навчання, а також ІКТ забезпечують комплексний розвиток правової компетентності студентів.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку інтегрованих освітніх програм із правової підготовки вчителів та моніторинг довгострокового ефекту впроваджених технологій.

Література

1. Акімова О. В., Галузяк В. М., Браніцька Т. Р., Шестопалюк А. В. Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя: монографія. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. 416 с.
2. Бондар Л. С. Освітні технології у професійній підготовці вчителя. СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2002.
3. Губіна С. І. Основи педагогічних вимірювань і моніторингу якості освіти: методичні рекомендації. Вінниця. 2018. 64 с.
4. Губіна С.І. Академічна доброчесність як передумова дотримання законодавства про авторське право й суміжні права. Забезпечення прав людини: національний і міжнародний виміри. Збірник матеріалів II–ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 09 грудня 2022 року). Вінниця, 2023. С. 29–34. http://ippi.org.ua/sites/default/files/20230118_142815.pdf
5. Губіна С.І. Формування правової культури майбутніх учителів через дотримання принципів академічної доброчесності. Інформаційне суспільство: технологічні, економічні та технічні аспекти становлення: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, Україна, м. Ополь, Польща, 16-17 січня 2025 р.) / редкол. : О. Патряк та ін. ГО «Наукова спільнота», WSZIA w Opolu. Тернопіль : ФОП Шпак В.Б. 2025. С.16–18. <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2069/>
6. Демченко О. В. Формування правової культури студентської молоді. Науковий світ. 2019.
7. Кравець С. В. Правова культура молоді: соціально-педагогічний аспект. Основа. 2018.
8. Пархоменко Н.М. Формування правової компетентності майбутніх учителів: інноваційні підходи. Педагогічна освіта: теорія і практика. 2021(34) С. 94–98.
9. Радкевич О.П. Розвиток правової культури педагогічних працівників закладів професійної освіти: методичні рекомендації. Житомир: Вид. «Полісся», 2020. 131 с.
10. Banks J. A. Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. Educational Researcher, 2008, 37(3), 129–139. <https://doi.org/10.3102/0013189X08317501>
11. Kiš T., & Potočnik M. Human rights education in teacher training: A case study from Slovenia. CEPS Journal, 2016. 6(4), 87–106. <https://doi.org/10.26529/cepsj.218>
12. Oliinyk T., Mishchenko O., Ievliev O., Saveliev D., Hubina S. Inclusive education in Ukraine: conditions of implementation and challenges. Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade. 2023. Vol. 16. No. se2. P. 50–62. URL: <https://www.brajets.com/index.php/brajets/article/view/1286>
13. Osler A., & Starkey H. Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995–2005. Research Papers in Education, 2006. 21(4), 433–466. <https://doi.org/10.1080/02671520600942438>
14. Print M. Citizenship education and youth participation in democracy. British Journal of Educational Studies, 2007, 55(3), 325–345. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2007.00382.x>
15. Torney-Purta J., Barber C., & Richardson W. Trust in government-related institutions and civic engagement among adolescents in Europe and North America. Child Indicators Research, 2004, 1(1), 1–22. <https://doi.org/10.1007/s12187-008-9004-2>

References

1. Akimova, O. V., Haluziak, V. M., Branitska, T. R., & Shestopaliuk, A. V. (2014). *Osobystisno-profesiyniy rozvytok maibutnoho vchytelia: monohrafiia* [Personal and professional development of a future teacher: Monograph]. Vinnytsia: TOV "Nılan-LTD" [in Ukrainian].
2. Bondar, L. S. (2022). *Osvitni tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi vchytelia* [Educational technologies in professional teacher training]. Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko [in Ukrainian].
3. Hubina, S. I. (2018). *Osnovy pedahohichnykh vymiriuvan i monitorynhu yakosti osvity* [Fundamentals of pedagogical measurements and monitoring of educational quality]. Vinnytsia [in Ukrainian]
4. Hubina, S. I. (2023). *Akademichna dobrochesnist yak peredumova dotrymannia zakonodavstva pro avtorske pravo y sumizhni prava*. [Academic integrity as a prerequisite for compliance with copyright and related rights legislation]. *Zabezpechennia prav liudyny: natsionalnyi i mizhnarodnyi vymiry. Zbirnyk materialiv II–i Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (m. Vinnytsia, 09 hrudnia 2022 roku). Vinnytsia. S. 29–34. [in Ukrainian]. http://ippi.org.ua/sites/default/files/20230118_142815.pdf
5. Hubina, S. I. (2025). *Formuvannia pravovoi kultury maibutnikh uchyteliv cherez dotrymannia pryntsyviv akademichnoi dobrochesnosti* [Formation of the legal culture of future teachers through adherence to the principles of academic integrity]. *Informatsiine suspilstvo: tekhnolohichni, ekonomichni ta tekhnichni aspekty stanovlennia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* (m. Ternopil, Ukraina, m. Opole, Polshcha, 16-17 sichnia 2025 r.) / redkol. : O. Patriak ta in. HO "Naukova spilnota", WSZIA w Opolu. Ternopil : FOP Shpak V.B. S.16–18. [in Ukrainian]. <http://www.konferenciaonline.org.ua/ua/article/id-2069/>
6. Demchenko, O. V. (2019). *Formuvannia pravovoi kultury studentskoi molodi* [Formation of legal culture of student youth] *Naukovyi Svit*. [in Ukrainian].
7. Kravets, S. V. (2018). *Pravova kultura molodi: Sotsialno-pedahohichnyi aspekt* [Legal culture of youth: Socio-pedagogical aspect] *Osnova*. [in Ukrainian].

8. Parkhomenko, N. M. (2021). Formuvannia pravovoi kompetentnosti maibutnikh vchyteliv: innovatsiini pidkhody [Formation of legal competence of future teachers: Innovative approaches]. *Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka*, (34), 94–98. [in Ukrainian]
9. Radkevych, O.P. (2020). Rozvytok pravovoi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity: metodychni rekomendatsii. [Development of the legal culture of pedagogical workers of vocational education institutions: methodological recommendations]. Zhytomyr: Vyd. «Polissia». 131 s. [in Ukrainian].
10. Banks, J. A. (2008). Diversity, group identity, and citizenship education in a global age. *Educational Researcher*, 37(3), 129–139. [in English] <https://doi.org/10.3102/0013189X08317501>
11. Kiš, T., & Potočnik, M. (2016). Human rights education in teacher training: A case study from Slovenia. *CEPS Journal*, 6(4), 87–106. [in English] <https://doi.org/10.26529/cepsj.218>
12. Oliinyk, T., Mishchenko, O., Ievliev, O., Saveliev, D., Hubina, S. (2023). Inclusive education in Ukraine: conditions of implementation and challenges. *Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade*. Vol. 16. No. se2. P. 50-62. URL: <https://www.brajets.com/index.php/brajets/article/view/1286> [in English]
13. Osler, A., & Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995–2005. *Research Papers in Education*, 21(4), 433–466.[in English] <https://doi.org/10.1080/02671520600942438>
14. Print, M. (2007). Citizenship education and youth participation in democracy. *British Journal of Educational Studies*, 55(3), 325–345. [in English] <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2007.00382.x>
15. Torney-Purta, J., Barber, C., & Richardson, W. (2004). Trust in government-related institutions and civic engagement among adolescents in Europe and North America. *Child Indicators Research*, 1(1), 1–22. [in English] <https://doi.org/10.1007/s12187-008-9004-2>